

В. Я. Пархута

Беларуская мова без памылак

4 клас

Адказы

Мінск
«Аверсэв»
2021

Урокі 1 – 4. Паўтарэнне. Часціны мовы

Правяраю сябе

1. Я ведаю, што назоўнік мае *род*, можа змяняцца па *ліках*, у сказе часцей бывае *дзеянікам* або *даданым членам сказа*.

Прыметнік змяняецца па *родах* і *ліках*. У сказе ён часцей бывае *даданым членам сказа*.

Дзеяслоў змяняецца па *ліках* і *часах*. У сказе часцей бывае *выказнікам*.

2. Канец лета (урывак)

наз. дз.

Яблыкі даспелі...

прыназ. наз. прым.

У ярах глыбокіх

дз. наз.

Дацвітае лета

наз. наз.

Цветам журавін.

дз. наз.

Адспявалі жнеі

прыназ. наз. прым.

На палях шырокіх.

дз.

Заспяваюць сора

прыназ. наз. наз.

У небе журавы.

які?

ад чаго?

3. Спелы жолуд адарваўся ад галінкі.

Працую над памылкамі

1. Змяняецца па часах, у сказе часцей бывае *выказнікам*. Гэта *дзеяслоў*.

Слўжыць для сувязі слоў у сказе. Гэта *прыназоўнік*.

Мае *род*, у сказе часцей бывае *дзеянікам* або *даданым членам сказа*. Гэта *назоўнік*.

Змяняецца па *родах*, у сказе звязаны з *назоўнікам*, часцей бывае *даданым членам*. Гэта *прыметнік*.

2. Назоўнікі (чырвоны колер): дачы, смародзіна, маліны, слівы, яблыкі, грушы, гаспадыняй, Ксюша, агуркі, бабуляй, памідоры, перац, вадою, буракі, капусту, моркву.

Прыметнікі (сіні колер): клапатлівай, горкі, свежаю.

Дзеясловы (зялёны колер): завіхаецца, поле, поіць.

3. Каласок

Я знайшоў на ржышчы

Спелы каласок,

Гэта нівы летняй
Сонечны сыноч.
Сціплы і маўклівы,
Быў амаль відзён,
А на самай справе —
Скарб вялікі ён.

Заданне для разумнікаў і разумніц
Цяперашні час.

Урокі 5 – 7. Тэкст-апавяданне

Правяраю сябе

1. Я ведаю, што ў тэксце-апавяданні расказваецца пра *дзеянні і падзеі*, што ідуць адно за адным. У апавяданні ёсць пачатак падзей, *развіццё і заканчэнне*.
2. План (*прыкладны*)
 1. Заспрачаліся стравы паміж сабою.
 2. Чаму на стале няма самага галоўнага?
 3. Хлеб усяму галава.
3. Гаспадыня *накрыла, запрасіла, акінула, пляснула, не падала, прынесла*.
Стравы *заспрачаліся, вырашылі, сціхлі*.
Госці *паселі, заўсміхаліся, навесялелі*.

Працую над памылкамі

1. Ёсць пачатак падзей, іх развіццё і заканчэнне.
 У тэксце выкарыстоўваецца шмат дзеясловаў.
2. План
 1. Дзіўны камячок.
 2. Спраў у Настачкі прыбавілася.
 3. Дзяўчынка адпусціла птушку ў лес.
3. Настачка *спяшалася, заўважыла, забылася, узяла, пабегла, карміла, мяняла, чысціла, паехала, адпусціла*.
Тата *пазнаў, пакарміў*.

Заданне для разумнікаў і разумніц

Як школьнікі садзілі дрэўцы

Школьнікі прынеслі з лесу саджанцы дрэў. Хлопчыкі выкапалі глыбокія ямки. Яны паклалі туды перагной, налілі вады. Потым яны пасадзілі дрэўцы і прысыпалі іх зямлёю. Дзяўчынкі падвязаілі дрэўцы да калкоў. Потым яшчэ раз палілі вадою.

Урок 8. Тэкст-апісанне

Правяраю сябе

1. Я ведаю, што ў тэксце-апісанні апісваюцца *прадметы, людзі, жывёлы, малюнкi прыроды*. У такім тэксце называецца *прадмет апісання*, пералічваюцца яго *прыметы*, выказваюцца *адносіны* да яго.
2. План (*прыкладны*)
 1. Дзе растуць валожкі?
 2. Як выглядаюць гэтыя кветачкі?
 3. За што іх любяць беларусы?
3. У мяне ёсць кот Мурзік. У Мурзіка *светлая* мордачка, *цёмныя* вушкі, *белыя* лапкі і *чорны* хвост. Тулава ў яго *прадаўгаватае*, галава *круглая*, вусы *доўгія*, вочы *бліскучыя*. Я вельмі люблю свайго ката.

Працую над памылкамі

1. + Апісваюцца прадметы, людзі, жывёлы, малюнкi прыроды.
+ Выказваюцца адносіны да прадмета, чалавека, жывёлы.
2. План
 2. Добрая справа дзядзькі Сцяпана.
 1. Вербачка на мастку.
 3. Зручнае месца для адпачынку.
3. Журавіны

Восенню на балотах, у імшыстых хвойніках можна ўбачыць журавіны. Ягады маюць *круглую* форму, *чырвоны* колер. Яны нагадваюць рассыпанія па зямлі *бліскучыя* пацеркі. Ягадкі трымаюцца на *тонкіх* гнуткіх кусціках. Журавіны маюць *кіслы* смак, а ў маразы становяцца *салодкімі*. Журавіны — вельмі *карысныя* ягады.

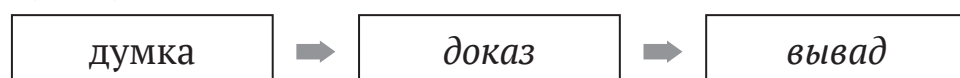
Заданне для разумнікаў і разумніц

Майго суседа па парце завуць Міша. У яго прыгожы прадаўгаваты твар, кароткія *цёмныя* валасы. Вочы ў яго *шэрага* колеру. Міша любіць гуляць у футбол. Ён таксама цікавіцца тэхнікай, робатамі, канструяваннем.

Урокі 9–11. Тэкст-разважанне

Правяраю сябе

1. Я ведаю, што ў тэксце-разважанні тлумачыцца, *даказваецца* штосьці; гаворыцца пра *прычыны* падзей і з'яў. Тэкст-разважанне мае наступную пабудову:

2. Чаму ж птушкі адлятаюць з нашых краёў у вырай?
3. *Варыянты загалова:* 1. Сляпы дождж. 2. Чаму дождж называюць сляпым. *Твой заглавак можа быць іншым.*

Працюю над памылкамі

1. Даказваецца нейкая думка.
 Гаворыцца пра прычыны падзей і з'яў.
2. Дзятла называюць лясным лекарам, таму што ён лечыць дрэвы.
3. *Другі хлеб.*

Заданне для разумнікаў і разумніц

Падбязавік так назвалі, таму што ён расце пад бярозай.

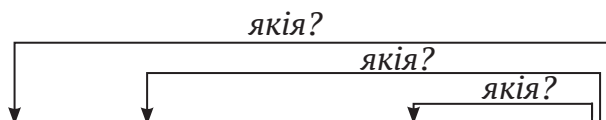
Рыжык атрымаў такую назву, бо ён мае рыжы колер.

Баравік мае такую назву, таму што расце ў бары.

Урокі 12 – 15. Аднародныя члены сказа

Правяраю сябе

1. Я ведаю, што члены сказа, якія адносяцца да аднаго слова ў сказе і адказваюць на адно і тое ж пытанне, называюцца *аднароднымі*. Аднародныя члены сказа звязваюцца паміж сабой інтанацыяй *пералічэння* і злучнікамі *і, а, але*.

2. У садах зіхаюць ружовыя, малінавыя, чырвоныя вяргіні.
3. Свіцязь — маляўнічы куток Беларусі. Паабапал возера растуць дубы, ліпы, вязы, ясені і бярозы. Возера багата рыбай. У ім водзяцца шчупакі, акуні, ляшчы, ліні, плоткі і карасі. У лясках каля возера вельмі часта сустракаюцца ласі, лісіцы, вавёркі, дзікі і зайцы.

Працюю над памылкамі

1. Аднародныя члены сказа — гэта словы, якія адносяцца да аднаго слова ў сказе і адказваюць на адно і тое ж *пытанне*.
Словы *і, а, але* — гэта *злучнікі*. Яны могуць звязаць *аднародныя* члены сказа.
2. Камбайны жнуць, малоцяць і веюць збожжа.
3. Калгаснікі сабралі добры ўраджай бульбы, *буракоў, цыбулі*.
З малака робяць смятану, *тварог, масла*.
На ферме жывуць каровы, *авечкі, коні*.

Заданне для разумнікаў і разумніц

Паўлік і Марынка збіраюць у лесе грыбы.

Урокі 16 – 21. Знакі прыпынку ў сказах з аднароднымі членамі

Правяраю сябе

1. Я ведаю, што паміж аднароднымі членамі сказа ставіцца коска, калі яны звязаны паміж сабой інтанацыяй і злучнікамі *а, але*; толькі *інтанацыяй*; злучнікам *і*, які *паўтараецца*.

2. Якія бываюць лясы?

Лес — гэта месца, у якім растуць дрэвы, кусты і травы. У лесе жывуць і птушкі, і звяры, і насякомыя. Лясы бываюць хвойныя, лісцевыя і змешаныя. У хвойных лясах растуць елкі, сосны, лістоўніцы. У лісцевых лясах можна ўбачыць ясьень, вольху, рабіну і бярозу. У змешаных лясах сустракаюцца і лісцевыя, і хвойныя дрэвы.

3. У запарку

У суботу Міколка і Андрэйка пайшлі ў запарк. Там яны ўбачылі і свойскіх, і дзікіх жывёл.

Хлопчыкі з цікавасцю назіралі за мядзведзем, за ласём і за воўкам. Воўк не стаяў на месцы, а ўвесь час бегаў па вальеры. З будкі вылезла ліса, але хутка схавалася.

Працую над памылкамі

1. і
,
і , і , і
, а
, але

2. Усёедныя жывёлы

Некаторыя жывёлы сілкуюцца і расліннай, і жывёльнай ежай. Іх называюць усёеднымі. Гэта вароны, шпакі, мурашы, кабаны, мядзведзі.

Буры мядзведзь корміцца ягадамі, жалудамі, арэхамі, карэннем. Любіць ён пажывіцца і мёдам дзікіх пчол, і яшчаркамі, і мышамі, і рыбаю.

3. Яблыкі

Бабуля прывезла з вёскі зялёныя і чырвоныя яблыкі. Чырвоныя яблыкі былі вялікія, бліскучыя. А зялёныя — невялікія, зморшчаныя. Андрэйка ўзяў не зялёны, а чырвоны яблык. Хлопчык адкусіў кавалачак і скрывіўся. Яблык быў хоць і прыгожы, але кіслы.

Заданне для разумнікаў і разумніц

Языка не мае, а гаворыць і спявае. (Радыё.)

Ляцеў, гудзеў, спусціўся і сеў. (Самалёт.)

І са звонам, і са спевам угрызаецца ў дрэва. (Піла.)

Два браты глядзяць у ваду, а ніколі не сыходзяцца. (Берагі.)

Урокі 22 – 23. Склад слова. Аснова слова

Правяраю сябе

1. Я ведаю, што аснова слова — гэта частка слова без канчатка. Канчатак у слове залежыць ад таго, на які гук заканчваецца аснова.

2. Восень (урывак)

Пал[ямі], рэ[к]амі, ляс[амі]
Зноў восень[] па зямл[і] пайшла,
З галін[] пажоўклымі ліст[амі]
Сцяжынк[і] ў садз[е] замяла.

3. Кіслы, салодкі, салёны, горкі, смачны, свежы, мяккі, сакавіты.

Працую над памылкамі

1. [+] корань [+] прыстаўка

[+] суфікс

2. 1. Змяняю слова.

2. Выдзяляю ў слове канчатак.

3. Частка слова без канчатак — гэта аснова.

3. Палеск[ія] вобраз[ы] (урывак)

Цёмн[ы] бор[], куст[ы], балот[ы],
Куч[ы] доз[] і дубняк[у],
Рэчк[і], купін[ы], чарот[ы],
Мор[а] траў[] і хмызняк[у]...

Заданне для разумнікаў і разумніц

_____я	зямл[я]
_____ая	прыгож[ая]
_____і	асенн[і]
_____ы	вокн[ы]
_____	снег[]
_____ыя	мокр[ыя]

Урокі 24–25. Назоўнік. Змяненне назоўнікаў па склонах

Правяраю сябе

1. Я ведаю, што назоўнік — гэта слова, якое абазначае назву прадмета і адказвае на пытанне *хто?* або *што?* Змяненне назоўнікаў па пытаннях называецца *скланеннем*. У беларускай мове *шэсць* склонаў.

2. **Н.** (*што?*) сасна

Р. (*чаго?*) сасны

Д. (*чаму?*) сасне

В. (*што?*) сасну

Т. (*чым?*) сасной

М. (*аб чым?*) сасне

3. Вішанька

Сонейка ласкавае саграе зямлю.

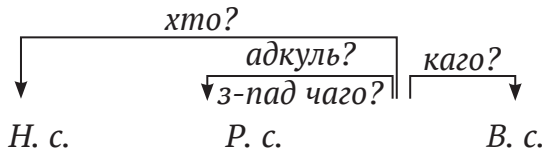
Я саджу за хатаю *вішаньку* (В. с.) сваю.

Будзем разам з *вішанькай* (Т. с.) мы цяпер расці

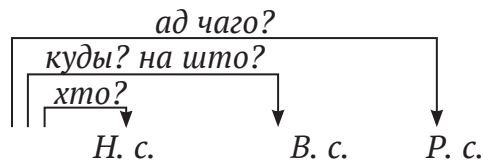
І сябрамі добрымі будзем у жыцці.
 Вішнямі парадзе *вішанька* (Н. с.) мая,
 Ну а добрай справаю — тату з мамай я.

Працую над памылкамі

- Ёсць (*хто? што?*) — назоўны склон;
 няма (*каго? чаго?*) — родны склон;
 даць (*каму? чаму?*) — давальны склон;
 бачыць (*каго? што?*) — вінавальны склон;
 ганарыцца (*кім? чым?*) — творны склон;
 сумаваць (*па кім? па чым?*) — месны склон.
- Н. (*хто?*) ліса
 Р. (*каго?*) лісы
 Д. (*каму?*) лісе
 В. (*каго?*) лісу
 Т. (*кім?*) лісой
 М. (*па кім?*) лісе

- Вожык з-пад верасу выгнаў вужаку.

Лезе вужака на дрэва ад жаху.

Заданне для разумнікаў і разумніц

Н. с. Д. с. В. с.

Кожная сасна свайму бору песню пая.

Урок 26. Тры скланенні назоўнікаў

Правяраю сябе

- Я ведаю, што да 1-га скланення адносяцца назоўнікі *жаночага* роду з канчаткамі **-а, -я**.
 Да 2-га скланення адносяцца назоўнікі *мужчынскага* роду з нулявым канчаткам, назоўнікі *ніякага* роду з канчаткамі **-о, -ё, -а, -е**.
 Да 3-га скланення адносяцца назоўнікі *жаночага* роду з нулявым канчаткам.
- Семя (урывак)

3-е скл.

На далонь маю

Малое

Легла

2-е скл.

Семя ільняное.

1-е скл.

Як пясчынка

Усё адно.

2-е скл.

Ды сапраўдны скарб

Яно.

3. О Беларусь (3-е скл.), мая калыска (1-е скл.),
Жыццё (2-е скл.) маё, прытулак (2-е скл.) мой!
З гарачаю любоўю (3-е скл.) нізка
Схіляюся перад табой.

Працую над памылкамі

1.

Род назоўнікаў	Канчатак у назоўным склоне	Скланенне
Жаночы	-а, -я	1-е скл.
Мужчынскі	-□	2-е скл.
Ніякі	-о, -ё, -а, -е	
Жаночы	-□	3-е скл.

2.

1-е скланенне	2-е скланенне	3-е скланенне
сажалк[а] (ж. р.)	возер[а] (н. р.)	глыб[] (ж. р.)
пошт[а] (ж. р.)	тэлефон[] (м. р.)	сувязь[] (ж. р.)
хмар[а] (ж. р.)	воблак[а] (н. р.)	ноч[] (ж. р.)

3. Беларусь
Ад Нёмана (2-е скл.) да Сожа (2-е скл.) —
Так светла і прыгожа.
Дзе Нарач (3-е скл.), Белавежа (1-е скл.) —
Гаюча так і свежа.
Суладна і супольна,
Гасцінна, хлебасольна.
І радасна на дзіва (2-е скл.),
Бо гэта ўсё — Радзіма (1-е скл.)!

Заданне для разумнікаў і разумніц

Змрок (2-е скл.) — цемра (1-е скл.), мурог (2-е скл.) — трава (1-е скл.), дрыгва (1-е скл.) — балота (2-е скл.), палатно (2-е скл.) — тканіна (1-е скл.), сенажаць (3-е скл.) — луг (2-е скл.), блакіт (2-е скл.) — сінь (3-е скл.), сакрэт (2-е скл.) — таямніца (1-е скл.).

Урок 27. Назоўнікі 1-га скланення, іх канчаткі

Правяраю сябе

1. Н. (што?) трава, зямля, кара, хата

Р. (чаго?) трав[ы], зямл[і], кар[ы], хат[ы]

Д. (чаму?) трав[е], зямл[і], кар[ы], хац[е]

В. (што?) трав[у], зямл[ю], кар[у], хат[у]

Т. (чым?) трав[ой] (-ою), зямл[ёй] (-ёю), кар[ой] (-ою), хат[ай] (-аю)

М. (на чым?) трав[е], зямл[і], кар[ы], хац[е]

Р. с.

2. З песн[і] слова не выкінеш.

Т. с.

З песн[яй] і праца спорыцца.

В. с.

Усякая птушка сваю песн[ю] спявае.

Н. с.

Дзе песн[я] льецца, там лягчэй живецца.

Р. с.

Н. с.

Р. с.

3. Каля нашай вёскі цячэ невялікая рэчка. Па берагах рэчкі расце чарот.

М. с.

В. с.

У рэчцы водзяцца карасі, плоткі, язі. Хлопчыкі летам ходзяць на рэчку

Т. с.

купацца. За рэчкай пасвяцца каровы.

Працую над памылкамі

1. Н. (хто?) вучаніц[а], Гал[я], сястр[а], дзяўчынк[а]

Р. (каго?) вучаніц[ы], Гал[і], сястр[ы], дзяўчынк[і]

Д. (каму?) вучаніц[ы], Гал[і], сястр[ы], дзяўчынц[ы]

В. (каго?) вучаніц[у], Гал[ю], сястр[у], дзяўчынк[у]

Т. (кім?) вучаніц[ай] (-аю), Гал[яй] (-яю), сястр[ой] (-ою), дзяўчынк[ай] (-аю)

М. (пры кім?) вучаніц[ы], Гал[і], сястр[ы], дзяўчынц[ы]

Н. с.

2. Дзе маці нарадзіла, там і Радзіма.

В. с.

Хто за Радзіму гарой, той сапраўдны герой.

Р. с.

Чалавек без Радзімы — як птушка без крылаў.

Н. с.

Р. с.

3. Да кармушкі прыляцела птушк[а]. У птушк[і] чырвонае пер'е і чорная шапачка.

Д. с.

Т. с.

Віця вынес птушц[ы] корму. Ён назіраў за птушк[ай] праз акно. Вечарам Віця

М. с.

расказаў аб птушц[ы] тату.

Заданне для разумнікаў і разумніц

Махнуць *рукой*, з лёгкай *рукі*, набіць *руку*, з працягнутаю *рукой*, мець пад *рукой*, прапанаваць *руку* і сэрца, папасці пад гарачую *руку*.

Урок 28. Назоўны, родны і вінавальны склоны

Правяраю сябе

1. **Н.** (што?) зіма, завея, пушча, сцежка

Р. (чаго?) зімы, завеі, пушчы, сцежкі

В. (што?) зіму, завею, пушчу, сцежку

2. Плошча Перамогі

Н. с.

Р. с.

В. с.

Плошча Перамогі знаходзіцца ў Мінску на праспекце Незалежнасці. Плошчу

Р. с.

акружаюць будынкi, узведзеныя ў дваццатым стагоддзі. У цэнтры плошчы

Р. с.

В. с.

Р. с.

ўстаноўлены манумент Перамогі. На плошчу Перамогі прыходзяць людзі,

Р. с.

каб ушанаваць памяць мільёнаў загінуўшых у час Вялікай Айчыннай вайны.

В. с.

Н. с.

3. Вясной на школьным агародзе пасадзілі бульбу. Вырасла бульба вялікая,

В. с.

гладкая. Прышоў час збіраць ураджай. Вучні старэйшых класаў збіралі бульбу

Р. с.

ў кошыкі, а потым ссыпалі ў мяшкі. Багаты ўраджай бульбы сабралі.

Працую над памылкамі

1. **Н.** (хто?) Яніна, Алеся, Вера, Надзейка

Р. (каго?) Яніны, Алесі, Веры, Надзейкі

В. (каго?) Яніну, Алесю, Веру, Надзейку

2. Белавежская пушча (*Н. с.*) з'яўляецца самым вялікім лесам у Цэнтральнай Еўропе. Першыя пісьмовыя ўпамінанні пра Белавежскую пушчу (*В. с.*) датуюцца 983 годам. Пра жывёльны і раслінны свет Белавежскай пушчы (*Р. с.*) расказвае музей прыроды. Зуброў, мядзведзяў, аленяў і іншых жыхароў пушчы (*Р. с.*) можна ўбачыць у вальерах.

3. Камянецкая вежа

Н. с.

Р. с.

Камянецкая вежа пабудавана ў трынаццатым стагоддзі. Вышыня вежы —

Р. с.

амаль трыццаць метраў. Верхнюю пляцоўку вежы акружаюць чатырнаццаць

Р. с.

прамавугольных зубцоў. Вакол вежы насыпаны і абкладзены каменем кальцавы вал.

В. с.

Н. с.

На Камянецкую вежу шмат разоў нападalі крыжаносцы. Але вежа вытрымала ўсе нягоды і захавалася да нашых дзён.

Заданне для разумнікаў і разумніц

Выйсці сухім з вады (Р. с.), брахаць на ваду (В. с.), дурыць галаву (В. с.), не выходзіць з галавы (Р. с.), рабіць з мухі (Р. с.) слана, мухі (Р. с.) не пакрыўдзіць.

Урок 29. Давальны і месны склоны

Правяраю сябе

- Н. (што?) шыпшына, лілія, ружа, фіялка
Д. (чаму?) шыпшын[е], лілі[і], руж[ы], фіялц[ы]
М. (на чым?) шыпшын[е], лілі[і], руж[ы], фіялц[ы]
- Сам жыву я на Венеры (урывак)

М. с.

Я лячу да хмар на лодцы.

Эх, якая вышыня!

Д. с.

Плаваць тут раскошна плотцы.

І яна — кіту раўня!

Д. с.

Д. с.

М. с.

М. с.

- Падарыў сяброўц[ы], падзякаваў сястр[ы], ішоў па дароз[е], плыў па рац[э], купаўся ў рэчц[ы], мыўся ў лазн[і], сядзеў на страс[е], вісяць на яблын[і], расце на мяж[ы].

М. с.

М. с.

М. с.

М. с.

М. с.

Працую над памылкамі

- Н. вада, хваля, хмара, рака, лодка
Д. вадз[е], хвал[і], хмар[ы], рац[э], лодц[ы]
М. (у, на) вадз[е], хвал[і], хмар[ы], рац[э], лодц[ы]
- Дзяцел клапатлівы

М. с.

На сасне працуе,

Д. с.

Домік ён вавёрцы

Дбайна рамантуе.

М. с.

Д. с.

- На чужыне і камар загіне. Не радуйся чужой бядзе, бо свая ззаду ідзе. На праўдзе свет стаіць.

М. с.

Заданне для разумнікаў і разумніц

М. с.

Дзеці купаліся ў рацэ.

М. с.

Дзяўчынка іграе на скрыпцы.

М. с.

Па шчацэ цякла сляза.

М. с.

Вучань пісаў мелам (крэйдай) на дошцы.

М. с.

У кватэры было цёпла і ўтульна.

Урок 30. Творны склон

Правяраю сябе

1. Н. (хто?) сава, жаўна, сініца, чапля

Т. (кім?) сав[ой] (-ою), жаўн[ой] (-ою), сініц[ай] (-аю), чапл[яй] (-яю)

2. Загадка

Падпёршыся кіем,

Т. с.

Накрыўшыся шапк[ай],

Т. с.

Стаіць пад ялінк[ай]

Ціхусенька ён.

Хто міма праходзіць,

Т. с.

Нагнецца з пашан[ай]

І нізенька ў пояс

Адвесіць паклон. (Грыб.)

3. Крот жыве пад зямл[ей] (-ёю). Стракозы лётаюць над вадой (-ою). Хамяк носіць зерне за шчако[й] (-ою). Верабей зрабіў гняздо пад страхой (-ою). Баравік вырас пад елка[й] (-аю). Жаўрук сустракае вясну песня[й] (-яю).

Працую над памылкамі

1. Н. сарока, нара, хмара, кропля, сям'я

Т. сарок[ай] (-аю), нар[ой] (-ою), хмар[ай] (-аю), кропл[яй] (-яю), сям'ё[й] (-ёю)

2. Хлебная скарынка

Н. с.

Пахне хлебная скарынк[а]

Т. с.

Цёплым ветрыкам, хваінк[ай],

Летнім дожджыкам грыбным,

Лугам, полем аржаным,

Т. с.

І асенняй пазалот[ай],

Т. с.

Ды натхнёнаю работ[ай].

3. Як працуюць будаўнікі
Муляр кладзе раствор *кельняй*. Маляр пакрывае сцяну *фарбай*. Слесар
закручвае шрубы *адвёрткай*. Цяслар робіць вымярэнні *рулеткай*.

Заданне для разумнікаў і разумніц

Т. с. Т. с.
Выходзь на поле з рас[ой], дык будзеш з яд[ой].

Т. с.
Дрэва славіцца пладамі, а чалавек прац[аю].

Т. с.
Адной рук[ою] і вузла не завяжаш.

В. с. Т. с.
Дурную галав[у] шапк[аю] не закрыеш.

Урокі 31 – 32. Назоўнікі 2-га скланення, іх канчаткі

Правяраю сябе

1. Першы снег (урывак)
У абшар[ы] навакольным
Над папяр[ам], дуг[ам], пол[ем]
Снег[] тчэ мяккі змроқ[].
Кожную сняжынку тую
Кружыць, тўліць і цалуе
Весялун[]-вятроқ[].
2. Н. вучань, сшытак, акно
Р. вучн[я], сшытк[а], акн[а]
Д. вучн[ю], сшытк[у], акн[у]
В. вучн[я], сшытак[], акн[о]
Т. вучн[ем], сшытк[ам], акн[ом]
М. вучн[ю], сшытк[у], акн[е]
3. Скорагаворка

Н. с. Р. с.
Прыгожым стол[] у Палікарп[а] стаў —

Н. с. В. с.
Палікарп[] стол[] палакіраваў.

Працую над памылкамі

1. Цераз зараснік[] іне[ю] ў ранішнім лес[е]
Прабіраецца сонц[а] — ціхусенька так,
Затаіўшы дыханн[е]: хаця б не атрэсці
Гэты цуд[], што стварыў найвялікшы мастак[].

І паставілі ля плота.
Дзед стаіць, хоць і без ног.
Замест рук уткнулі палкі,
Вочы — вугалю кавалкі,
Нос — чарэпак з гладыша,
Барада — шматок кудзелі,
А на лысіну надзелі
Кош замест капелюша.

3. Зіма без *снегу* — восень без *хлеба*.
Лепш мець лішняга *сябра*, чым лішняга *ворага*.
Век пражыў, а *розуму* не нажыў.
Мёду не накачалі, а пчол узлавалі.

Заданне для разумнікаў і разумніц

Чакаць з *мор*^а пагоды, набрацца *розум*^у, надрываць жываты ад *смех*^у, хапаць зоркі з *неб*^а, паддаць *жар*^у, падліць *масл*^а ў агонь.

Урок 35. Давальны склон

Правяраю сябе

1. **Н.** клён, ясень, акно, сонца
Д. клён^у, ясен^ю, акн^у, сонц^у
2. Шчыраму *сэрц*^у і чужая болька баліць.
Гульта^ю ўсё цяжка.
Слязамі *гор*^у не паможаш.
3. 1. Не давай волі *агню*, бо ўсё знішчыць. 2. Пасля доўгай засухі людзі ўзрадаваліся *дажджу*. 3. Радуюцца *сонцу* дрэвы і птушкі. 4. На мастацкую выставу цікава будзе пайсці *аматару* жывапісу. 5. Вучань перадаў сшытак *настаўніку*.

Працую над памылкамі

1. **Н.** горад, Мінск, бераг, небакрай, поле
Д. горад^у, Мінск^у, бераг^у, небакра^ю, пол^ю
2. Падарункі

Д. с.

Падарыла Ларыса (каму?) **Барысу**

Р. с.

Паўкілаграма (чаго?) **барбарысу**.

Н. с.

А (хто?) **Барыс** падарыў Ларысе

Р. с.

Паўкілаграма (чаго?) **ірысу**.

3. Дзень нараджэння
У Паўліка дзень нараджэння. Сястрычка Алеся падарыла *брату* цікавую кнігу. Бабуля звязала ўнуку цёплыя рукавічкі і шкарпэткі. Тата падарыў *сыну* лыжы.

Заданне для разумнікаў і разумніц

Госцю трэба дараваць, а *гаспадару* прамаўчаць.

Добраму *госцю* вароты самі расчыняюцца.

Госць *гаспадару* не ўказчык.

Урок 36. Творны склон

Правяраю сябе

1. Н. лета, святло, вечар, дзень
Т. лет[ам], святл[ом], вечар[ам], дн[ём]
2. Дзед-госць (урывак)
Ходзіць дзед белабароды
Пол[ем], лес[ам], пералеск[ам],
Засцілае рэчкі лёд[ам],
Брыльянцістым снежным блеск[ам].
Сыпле іней на бярозы,
Туліць дрэвы лёгкім пух[ам],
Крые рэкі, травы, лозы
Белай воўнаю-кажух[ам]...
3. Прыгожая птушка *пер'ем*, а чалавек *вучэннем*.
Не гані каня *кнутом*, а гані каня *аўсом*.

Працую над памылкамі

1. Н. поле, пень, дрэва, ствол
Т. пол[ем], пн[ём], дрэв[ам], ствал[ом]
2. Надыход зімы (урывак)
Т. с.
Мяккі снег лятае пух[ам],
І канца яму няма.
Т. с.
І нясе сярдзітым дух[ам],
Т. с.
Дзікім *сіверам* зіма.

3. Кармушка
Засьіпала зіма *снегам* дрэвы і кусты. Пагражае яна *голадам* звярам і птушкам. На лясной паляне стаіць кармушка. Ляснік напоўніў яе *кормам* для лясных жыхароў. З лесу выйшаў лось. Рагаты велікан ласуецца духмяным *сенам* і бярозавым *венікам*. Услед за *ласём* прыскакалі дзве казулі. Яны таксама частуюцца *сенам*.

Заданне для разумнікаў і разумніц

Адным лыкам шытыя, жыць адным днём, насіць ваду рэшатам, абрастаць мохам, малоць языком, пакінуць з носам, не падаць духам, не ўпасці тварам у грязь.

Урок 37. Месны склон

Правяраю сябе

1. Н. піяніст, скрыпач, спявак, госць, канцэрт, палац

М. *піянісц[е], скрыпач[у], спевак[у], госц[ю], канцэрт[е], палац[ы]*

2. Дзе Оля?

М. с.

Алеся — у лес[е],

М. с.

Люся — у луз[е],

М. с.

Поля — у пол[і],

Каця — у хаце,

М. с.

Надзя — у садз[е].

Там і Ядзя.

А дзе Оля,

Калі Поля разам з Оляй?

Оля ў полі.

3. Прыехаў у верасн[і], гуляў на суседскім двар[ы], сядзеў на бераз[е], крочыў па праспекц[е], жыў у Мінск[у], знаходзіўся пры доктар[у].

Працую над памылкамі

Аснова назоўнікаў	Назоўнікі, якія называюць чалавека	Астатнія назоўнікі
На цвёрды зычны (-е)	Іван	бусел
На мяккі зычны (-ю, -і)	вучань	жыццё
На зацвярдзелы зычны (-у, -ы)	сябар	трактар
На г, к, х (калі не адбываецца чаргаванне) (-у)	мастак	арэх

2. Вецер (урывак)

Гуляў ён па луз[е], па пол[і].

Над возерам дзьмуў, над вадой.

У садз[е] маім пасваволіў —

Смяяўся і трос барадой.

3. Быў у гушчар^ы, жыве ў родным кра^і, гаварыў па тэлефон^е, расказаў пры дырэктар^у, катаўся на катк^у.

Заданне для разумнікаў і разумніц

Вочы на мокрым месцы, кропля ў моры, напісана на твары, журавель у небе, трымаць нос па ветры, зарубіць на носе.

Урокі 38 – 40. Скланенне назоўнікаў трэцяга скланення.

Родны, давальны і месны склоны

Правяраю сябе

1. Н. глыб, гусь, ноч

Р. глыбі, гусі, ночы

Д. глыбі, гусі, ночы

М. глыбі, гусі, ночы

Р. с.

М. с.

Р. с.

Р. с.

2. Пад'ехаў да Нарачы, жыве на поўначы, выйшаў з глушы, зроблена з медзі,

Р. с.

М. с.

М. с.

Д. с.

насыпаў солі, падарожнічаў па Беларусі, трымаў на далоні, дзякуючы сувязі,

Р. с.

злез з печы.

Н. с.

М. с.

3. Рака Прыпяць — адна з найбуйнейшых рэк Беларусі. На Прыпяці стаяць такія гарады, як Пінск, Мазыр, Тураў, Петрыкаў, Нароўля. У сярэднім цячэнні

Р. с.

М. с.

Прыпяці знаходзіцца нацыянальны парк «Прыпяцкі». У Прыпяці водзяцца

М. с.

шчупак, акунь, плотка, лешч, лінь, карась. Па Прыпяці наладжана суднаходства.

Працую над памылкамі

- 1.

Аснова на цвёрды зычны	Аснова на мяккі зычны	Аснова на зацвярдзелы зычны
кроў	плынь	ноч
любоў	столь	Сібір
глыб	сувязь	мыш

2. Н. любоў, столь, мыш

Р. любові, столі, мышы

Д. любові, столі, мышы

М. любові, столі, мышы

3. 1. Хлопчык дастаў грошы з *кішэні*. 2. Белыя мядзведзі жывуць на *поўначы*.
Д. с. *М. с.*
3. Людзі дзякуюць *восені* за добры ўраджай. 4. Хлопчык засмяяўся ад *радасці*.
Р. с.
5. У купальскую зачараваную ноч расцвітае кветка *папараці*.
Р. с.

Заданне для разумнікаў і разумніц

Не хапае (*дабрыні*) *спагадлівасці, чуласці* (*Р. с.*);
дзякуючы (*веры*) *перакананасці, упэўненасці* (*Д. с.*);
угледзеў у (*далечыні*) *далечы, далі* (*М. с.*);
не бачна ў (*цёмнаце*) *цемені, цемрадзі* (*М. с.*);
пазайздросціў (*адвазе*) *мужнасці, храбрасці* (*Д. с.*).

Урок 41. Творны склон

Правяраю сябе

1. **Н.** цемень, шыр, мыш, радасць, Нарач
Т. *цеменн[ю], шыр'[ю], мышш[у], радасц[ю], Нарачч[у]*
2. Пакрыць *меддз[ю]*, парк над *Свіслачч[у]*, сустрэць з *радасц[ю]*, слухаць з *цікавасц[ю]*, ганарыцца *Беларусс[ю]*, дакрануцца *далонн[ю]*, пасыпаць *солл[ю]*.
3. Я ганаруся роднай *Беларуссю*. Беларусы адрозніваюцца *шчодрасцю*, *працавітасцю*, *гатоўнасцю* прыйсці на дапамогу ў бядзе.

Працую над памылкамі

1. **Н.** Свіцязь, Свір, Свіслач, Любань
Т. *Свіцязз[ю], Свір'[ю], Свіслачч[у], Любанн[ю]*
2. Павеяла *свежасц[ю]*, сустрэўся з *моладдз[ю]*, выйшаў *ночч[у]*, з'едзены *молл[ю]*, пісаў з *любоў[ю]*, змагаўся з *плынн[ю]*, захапляўся *велічч[у]*.
3. Побач з ракой *Случчу* і Салігорскім вадасховішчам знаходзіцца горад Салігорск. Шмат гадоў назад геалагі знайшлі пад балоцістай *сенажаццю* вялікія залежы калійнай солі. У шахтах з калійнай *соллю* працуюць шахцёры. З вялікай *асцярожнасцю* яны пракладаюць глыбокія тунэлі.

Заданне для разумнікаў і разумніц

1. Ад балота цягне сырасцю.
2. Чайкіносяцца над гладдзю вады.
3. Лес дыхнуў у твар свежасцю.

Урокі 42 – 43. Скланенне назоўнікаў у множным ліку. Родны склон

Правяраю сябе

- Н. вавёрк[і], ален[і], лас[і], рыс[і], дзік[і], зубр[ы]
Р. вавёрак[а], ален[яў], лас[ёў], рыс[ей] (рыс[яў]), дзік[оў], зубр[оў]
- Рака (урывак)
Рака — гэта маці пшаніцы і красак,
І птушак, і рыбак,
і фарбаў, і казак.
Рака — гэта маці язёў, карасёў:
Ім хопіць паветра, травы, чарвякоў!
Рака — гэта маці вясёлак і красак,
Сатканых з праменняў, вясёлых і ясных...
- Крыжадзюбы

Р. с.

Характэрнай прыкметай **крыжадзюбаў** з'яўляецца скрыжаваная дзюба.

В. с.

Гэтых **птушак** можна сустрэць у хвойных лясах. Крыжадзюб — гэта адзіная

В. с.

Р. с.

птушка, якая выводзіць **птушанят** зімой. Гняздо ў **крыжадзюбаў** уцеплена

Р. с.

мяккім пер'ем і пухам. Птушаняты **крыжадзюбаў** кормяцца кашкай з хвойнага насення.

Працую над памылкамі

1-е скл. 1-е скл. 3-е скл. 1-е скл. 1-е скл. 1-е скл. 2-е скл. 2-е скл. 2-е скл.

- Кніг[а], песень[а], рэч[аў], вуліц[а], сосн[аў], сосен[а], вусен[яў], камар[оў], чмял[ёў],
рыс[ей], мыш[эй].
3-е скл. 3-е скл.
- Землі — зямель, гульні — гульняў, плечы — плячэй (плеч), вочы — вачэй, хаты — хат, межы — меж, халады — халадоў, госці — гасцей, дарогі — дарог, рукі — рук, лясы — лясоў, палі — палёў.
- «Перапіс» лясных жыхароў

В. с.

Лясных **жыхароў** лягчэй лічыць зімою. На чыстым белым снезе лёгка

Р. с.

Р. с.

Р. с.

заўважыць сляды **казуль, ваўкоў, ласёў**. Для кожнага віду жывёл існуе свая

В. с.

методыка «перапісу». Напрыклад, **ласёў** лічаць па загадзя распрацаваных

Р. с.

Р. с.

Р. с.

Р. с.

маршрутах. Для ўліку **аленяў, казуль, мядзведзяў, барсукоў** апытваюць

В. с.

В. с.

Р. с.

В. с.

вяскоўцаў і работнікаў лясгасаў. Прасцей за ўсё лічыць **дзікоў.** Статкі

Р. с.

дзікоў зімой знаходзяцца на спецыяльных пляцоўках, дзе іх кормяць.

Заданне для разумнікаў і разумніц

Сасняк — гэта лес з *сосн[аў]* (*сосен[]*).

Беразняк (бярэзнік) — гэта лес з *бяр[оз]* [].

Дубняк — гэта лес з *дуб[оў]*.

Лазняк — гэта зараснік з *лоз[]*.

Ельнік — гэта лес з *ел[ак]* [].

Алешнік — гэта зараснік з *алеш[ын]* [].

Урок 44. Давальны і творны склоны

Правяраю сябе

1. Н. *сосн[ы]*, *дуб[ы]*, *тапол[і]*

Д. *сосн[ам]*, *дуб[ам]*, *тапол[ям]*

Т. *сосн[амі]*, *дуб[амі]*, *тапол[ямі]*

2. Беларусь (урывак)

Зямны паклон табе, Радзіма,

Д. с.

Д. с.

Тваім *пал[ям]*, тваім *ляс[ам]*,

Д. с.

Тваім *завод[ам]* з белым дымам,

Д. с.

Д. с.

Тваім *гасцінц[ам]* і *шлях[ам]*.

Т. с.

Д. с.

Д. с.

3. Сустрэўся з *сябр[амі]*, спадабаўся *дзяўчынк[ам]*, радаваўся *падарунк[ам]*, паціснуў

Т. с.

Т. с.

Т. с.

Д. с.

пляч[амі] (*пляч[ыма]*), грукнуў *дзвяр[амі]* (*дзвяр[ыма]*), ішлі *сцяжынк[амі]*, насыпаў *птушк[ам]*.

Працую над памылкамі

1. Н. *сняг[і]*, *заве[і]*, *сцежк[і]*

Д. *сняг[ам]*, *заве[ям]*, *сцежк[ам]*

Т. *сняг[амі]*, *заве[ямі]*, *сцежк[амі]*

2. Наш лес (урывак)

Т. с.

Т. с.

Дзів[амі] і казк[амі]

Быў захутан лес,

Т. с.

Залатымі краск[амі]

Ён парос увесь.

3.

Чараўніца

Зачаравала Зіма воды, і зрабіліся яны *камян[ямі]* празрыстымі. Патрэсла шырокімі *рукав[амі]* сваёй пуховай вопраткі, і пакрыліся палі снежнай беллю. І лёг наш край пад *наг[амі]* Чараўніцы белы, ціхі, задуманы.

Заданне для разумнікаў і разумніц

Т. с.

Т. с.

Т. с.

Еш боршч з *грыбамі*, а язык трымай за *зубамі*. За двума *зайцамі* пагонішся —

Д. с.

Т. с.

ніводнага не зловіш. За дурной галавой *нагам* неспакой. *Слязамі* гору не па-

Т. с.

Т. с.

можаш. Пасля бойкі *кулакамі* не махаюць. *Салаўя байкамі* не кормяць.

Урок 45. Месны склон

Правяраю сябе

1. Н. гук[і], слов[ы], гульн[і]

М. гук[ах], слов[ах], гульн[ях]

2. Новы год

М. с.

Пасінеў на *рэк[ах]* лёд,

М. с.

Неба ў ясных *зорк[ах]*.

Зноў прыйшоў к нам Новы год

Т. с.

З *песн[ямі]* і ёлкай.

3.

Дзе зімуюць божыя кароўкі?

У канцы лета і пачатку восені божыя кароўкі ляцяць на зімоўку. Вясною і ў пачатку лета яны вяртаюцца з зімоўкі назад. Многія кароўкі зімуюць у *гар[ах]*. Некаторыя кароўкі зімуюць у старых і вялікіх *дрэв[ах]*. Яны хаваюцца ў *трэшчын[ах]* і *шчылін[ах]* кары. Яшчэ кароўкі зімуюць у *ляс[ах]*, *парк[ах]* і *сад[ах]* пад апалым лісцем.

Працую над памылкамі

1. Н. песн[і], кніг[і], урок[і]

М. (у, на) *песн[ях]*, *кніг[ах]*, *урок[ах]*

2. Неба плача

Неба плача, дожджык скача

Па палетк[ах], па ляс[ах],

Па канопл[ях], па аўс[ах],

Па азімай па пшаніцы,

Па жыт[ах] па яравых,

Па чарніц[ах], па суніц[ах],

Па грыбочк[ах] баравых.

3. Чытаюць па складах, вучацца ў школах, працуюць на палях, ходзяць па дарогах, катаюцца на каньках, хаваюцца ў кустах, гутараць аб падзеях.

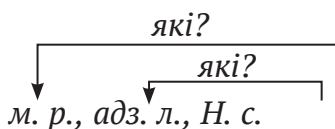
Заданне для разумнікаў і разумніц

Плаваць по рекам — плаваць па рэк[ах], ходіць по гостям — хадзіць па гасц[ях],
узгаць по галосам — пазгаць па галас[ах], вязаць по вечерам — вязаць па
вечар[ах], пугешествоваць по горадам — падарожнічаць па гарад[ах].

Урок 46. Змяненне прыметнікаў па родах, ліках і склонах

Правяраю сябе

1. Я ведаю, што прыметнікі змяняюцца па родах, ліках і склонах. Прыметнікі стаяць у тым жа родзе, ліку і склоне, што і назоўнікі, да якіх яны адносяцца.
2. **Н.** добры (настрой), добрая (казка), добрае (слова)
Р. добр[ага] (настрою), добр[ай] (казкі), добр[ага] (слова)
Д. добр[аму] (настрою), добр[ай] (казцы), добр[аму] (слову)
В. добр[ы] (настрой), добр[ую] (казку), добрае (слова)
Т. добр[ым] (настроем), добр[ай] (казкай), добр[ым] (словам)
М. (у) добр[ым] (настроі), добр[ай] (казцы), добр[ым] (слове)
3. Зіма

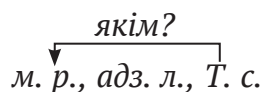

Сыплецца мяккі, пушысты сняжок,

якой?

ж. р., адз. л., Т. с.

Белаю коўдрай накрыўся лужок,
Лес нерухома стаіць за сялом.

Рэчка замоўкла пад тоўстым ільдом.

Працую над памылкамі

1. навагодняя	→	днём (м. р., адз. л., Т. с.)
белы	→	ёлка (ж. р., адз. л., Н. с.)
смачную	→	мядзведзь (м. р., адз. л., Н. с.)
зімовым	→	вячэру (ж. р., адз. л., В. с.)

2. Н. марозн[ая] (зіма), марозн[ы] (дзень), марозн[ае] (надвор'е)
 Р. марозн[ай] (зімы), марозн[ага] (дня), марозн[ага] (надвор'я)
 Д. марозн[ай] (зіме), марозн[аму] (дню), марозн[аму] (надвор'ю)
 В. марозн[ую] (зіму), марозн[ы] (дзень), марозн[ае] (надвор'е)
 Т. марозн[ай] (зімой), марозн[ым] (днём), марозн[ым] (надвор'ем)
 М. (аб) марозн[ай] (зіме), марозн[ым] (дні), марозн[ым] (надвор'і)

м. р., адз. л., Н. с.

мн. л., Н. с.

3. Вось падзьмуў халодны вецер. Папаўзлі па небе снегавыя хмары. Закружыў-
 м. р., адз. л., Н. с. ж. р., адз. л., Т. с.
 ся белы пушок і нячутна лёг на зямлю. Снег роўнаю пялёнкаю кладзецца
 на хаты, на платы.

Заданне для разумнікаў і разумніц

ж. р., адз. л., Р. с.

1. Падарожнікі падышлі да высокай таполі.
- м. р., адз. л., В. с.
2. Рыбак выцягнуў з ракі зубастага шчупака.
- ж. р., адз. л., Р. с.
3. Мы ўбачылі кусты калючай шыпшыны.
- м. р., адз. л., Р. с.
4. Ветрык варушыў пялёсткі белага рамонка.

Урок 47. Скланенне прыметнікаў мужчынскага і ніякага роду.

Канчаткі прыметнікаў у назоўным і вінавальным склонах

Правяраю сябе

1. Н. малад[оe] зялён[аe] (дрэўца), стар[ы] высок[і] (дуб)
 Р. малад[ога] зялён[ага] (дрэўца), стар[ога] высок[ага] (дуба)
 Д. малад[ому] зялён[аму] (дрэўцу), стар[ому] высок[аму] (дубу)
 В. малад[оe] зялён[аe] (дрэўца), стар[ы] высок[і] (дуб)
 Т. малад[ым] зялён[ым] (дрэўцам), стар[ым] высок[ім] (дубам)
 М. малад[ым] зялён[ым] (дрэўцы), стар[ым] высок[ім] (дубе)

н. р., В. с.

н. р., Н. с.

2. 1. Дзеці пасадзілі каля хаты малад[оe] дрэўца. Малад[оe] дрэўца хутка вырасла.
 м. р., Н. с. м. р., В. с.
 2. Ноччу прайшоў ціх[і] летн[і] дожджык. Дзеці патрапілі пад ціх[і] летн[і]
 дожджык.
3. Па суніцы
 н. р., Н. с.
 Сонца ранняе іскрыцца,

м. р., В. с.

Дню рыхтуе добры змест.
Запрашае па суніцы

м. р., Н. с.

Чэрвеньскі лагодны лес...

Працюю над памылкамі

1. **Н.** крыв[ы] (*ствол*), спел[ае] (*жыта*), позн[і] (*вечар*)
Р. кривога (*ствала*), спелага (*жыта*), позняга (*вечара*)
Д. кривому (*ствалу*), спеламу (*жыту*), позням (*вечару*)
В. кривы (*ствол*), спелае (*жыта*), позні (*вечар*)
Т. кривым (*ствалом*), спелым (*жытам*), познім (*вечарам*)
М. (на) кривым (*ствале*), (у) спелым (*жыце*), (аб) познім (*вечары*)

які?
↓
м. р., Н. с.

які?
↓
м. р., В. с.

2. Квітнее малады сад. Школьнікі даглядаюць малады сад.

якое?
↓
н. р., Н. с.

якое?
↓
н. р., В. с.

Узышло яснае сонейка. Раптам хмарка закрыла яснае сонейка.

м. р., Н. с.

3. Што за гаспадар лясны
Спіць пад снегам да вясны,
Ну а летам да калод

м. р., В. с.

Ходзіць красці чужы мёд? (*Мядзведзь*.)

Заданне для разумнікаў і разумніц

Н. с.

В. с.

На ўзлеску расло старое дрэва. Хлопчык павесіў шпакоўню на старое дрэва.

Урок 48. Канчаткі прыметнікаў у родным склоне

Правяраю сябе

1. **Н.** малы (хлопчык), вядомы (пісьменнік), знешні (выгляд)
Р. малага (хлопчыка), вядомага (пісьменніка), знешняга (выгляду)
В. с. В. с. Р. с.
2. Міхаська ўбачыў недалёка ад школы маленькага рыжага сабачку. У беднага сабачкі была перабіта лапка. Хлопчык паклікаў свайго старэйшага брата Васіля. Разам яны адвядлі хворага сабачку да мясцовага ветэрынара.
3. Шум сасновага бору, вяршыня старога дрэва, будаўніцтва новага дома, падарунак для лепшага сябра, пачатак сённяшняга дня, промні зімняга сонца.

Працую над памылкамі

1. Прыметнікі мужчынскага і ніякага роду ў родным склоне маюць наступныя канчаткі:
пад націскам — **-ога**;
не пад націскам — **-ага** (пасля цвёрдых і зацвярдзелых зычных), **-яга** (пасля мяккіх зычных).
В. с.
2. Адноўчы Света ўбачыла над кветкамі ліліі **вялізнага чмяля**. На тулаве ў **махнатага велікана** былі шырокія жоўтыя палоскі. Чмель гудзеў вельмі грозна. Света спалохалася **чмялінага звону** і ўцякла.
3. Выйшаў з **цёмнага** лесу, паехаў да **сіняга** мора, падрыхтаваліся да **школьнага** свята, падышоў да **высокага** дрэва, зажмурыўся ад **яркага** святла.

Заданне для разумнікаў і разумніц

У добрага пільшчыка і піла вострая.
У лянiвага гаспадара страхá цячэ і печ не пячэ.
Ад кривога дрэва не бывае прамога ценю.

Урок 49. Канчаткі прыметнікаў у давальным склоне

Правяраю сябе

1. **Н.** стар[ы] (лес), майск[і] (жук), сін[яе] (неба)
Д. стар[ому] (лесу), майск[аму] (жуку), сін[яму] (небу)
Д. с. Д. с.
2. Дзякуючы цёпл[аму] веснав[ому] сонейку прачнулася і выцягнулася з-пад галля блакітная пралеска. Яна ўзрадавалася ясна[аму] дню. Кветачка ўсміхнулася

Д. с.

махнат[аму] чмялю, які кружыў над светлай палянкай. Потым памахала

Т. с.

Д. с.

маленьк[імі] пялёсткамі ласкав[аму] ветрыку.

3. Былі рады дарагому гасцю, напісаў роднаму брату, даручылі стараннаму вучню, дапамог старому дзеду, радаваўся летняму дню, падзякаваў добраму чалавеку.

Працую над памылкамі

1. Прыметнікі мужчынскага і ніякага роду ў давальным склоне маюць канчаткі:
пад націскам — **-ому**;
не пад націскам — **-аму** (пасля цвёрдых і зацвярдзелых зычных),
-яму (пасля мяккіх зычных).
2. У полі (урывак)
Грышка, хлопчык невялічкі,
У поле выйшаў з дому.
Люба там каля крынічкі
Хлопчыку мал[ому]!
3. Маладому саду, малому дзіцяці, добраму надвор'ю, бліжняму суседу, роднаму брату, зялёнаму лугу, жытнёваму полю.

Заданне для разумнікаў і разумніц

Баязліваму і корч мядзведзь. Галоднаму не спіцца, калі хлеб сніцца. Добраму чалавечку добра і ў запечку.

Урок 50. Канчаткі прыметнікаў у творным і месным склонах

Правяраю сябе

1. **Н.** нов[ы] (сшытак), светлае (пачуццё), апошн[і] (урок)
Т. нов[ым] (сшыткам), светл[ым] (пачуццём), апошн[ім] (урокам)
М. (у) нов[ым] (сшытку), (аб) светл[ым] (пачуцці), (на) апошн[ім] (уроку)
М. с. Т. с. М. с.
2. Стаяў на пісьмов[ым] стале, сказаў ціх[ім] голасам, сядзеў у мякк[ім] крэсле,
Т. с. М. с. М. с.
пачаставаў смачн[ым] пірагом, спаў на шырок[ім] ложку, прынёс у маленьк[ім]
Т. с.
вядры, выцер чыст[ым] ручніком.
Т. с. М. с. Т. с.
3. Пахне свежым хлебам, працаваў на калгасным полі, напаіла цёплым
М. с. Т. с.
малаком, купіў у кніжным магазіне, пачаставаў смачным яблыкам,
М. с.
падарожнічаў па родным краі.

Працюю над памылкамі

1. У слове *хуткім* пішацца канчатак **-ім**, таму што аснова заканчваецца на *мяккі* зычны.

У слове *свежым* пішацца канчатак **-ым**, таму што аснова заканчваецца на *зацвярдзелы* зычны.

2. Вясновы кліч

Хоць снегу выпачкі ляжаць

М. с.

Яшчэ ў зацішшы сонн[ым],

А ўжо мурашнік ля лаўжа

Т. с.

Ажыў пад ярк[ім] сонцам.

Аціх на рэках крыгалом,

Там гром грымеў нібыта.

Паляны ярка заліло

Т. с.

Пралескав[ым] блакітам.

М. с.

М. с.

3. Жывуць у вялікім горадзе, сустракаюцца ў спартыўным клубе, займаюцца

Т. с.

Т. с.

М. с.

настольным тэнісам, цешацца добрым надвор'ем, мараць аб далёкім падарожжы.

Заданне для разумнікаў і разумніц

Т. с.

М. с.

Т. с.

Вялікага дуба з мал[ым] карэннем не бывае. У родн[ым] краі як у раі. Чуж[ым]

М. с.

розумам не пражывеш. У дзірав[ым] вядры неносяць вады.

Урокі 51 – 53. Скланенне прыметнікаў жаночага роду

Правяраю сябе

1. Н. зорн[ая] (ноч), лясн[ая] (паляна), сін[яя] (стужка)

Р. зорн[ай] (ночы), лясн[ой] (паляны), сін[яй] (стужкі)

Д. зорн[ай] (ночы), лясн[ой] (паляне), сін[яй] (стужцы)

В. зорную (ноч), лясную (паляну), сін[юю] (стужку)

Т. зорн[ай] (ноччу), лясн[ой] (палянай), сін[яй] (стужкай)

М. (аб) зорн[ай] (ночы), (на) лясн[ой] (паляне), (у) сін[яй] (стужцы)

2. Лета

М. с.

У сукенцы каляровай,

М. с.

У хусцінцы васільковай

Ходзіць лета па палях,
Па расквечаных лугах.

Т. с.

Звоніць песняй жаўруковай

Т. с. Т. с.

Кожны дзень званчэйшай, новай.

Дбайна сонечнае лета

Спеліць ягады для дзетак.

Р. с.

М. с.

Т. с.

3. Расце каля *новай* хаты, купаецца ў *цёплай* вадзе, пачаставаў *смачнай*

Д. с.

Д. с.

М. с.

цукеркай, падарыў *дарагой* маме, дапамог *старэнькай* бабулі, схваўся ў *густой*

Т. с.

траве, любаваўся *прыгожай* кветкай.

Працую над памылкамі

1. Н. народн[ая] (песня), ранішн[яя] (зорка)

Р. народн[ай] (песні), ранішн[яй] (зоркі)

Д. народн[ай] (песні), ранішн[яй] (зорцы)

В. народн[ую] (песню), ранішн[юю] (зорку)

Т. народн[ай] (песняй), ранішн[яй] (зоркай)

М. народн[ай] (песні), ранішн[яй] (зорцы)

М. с. ↓ $\xrightarrow{\text{якой?}}$

2. У чуж[ой] старонцы не так свеціць сонца.

Р. с. ↓ $\xrightarrow{\text{якой?}}$

Р. с. ↓ $\xrightarrow{\text{якой?}}$

Няма смачнейш[ай] вадзіцы, як з родн[ай] крыніцы.

Т. с. ↓ $\xrightarrow{\text{якой?}}$

За дурн[ой] галавой нагам неспакой.

Д. с. ↓ $\xrightarrow{\text{якой?}}$

Бадлів[ай] карове бог рог не дае.

М. с.

Т. с.

3. Жыву ва ўтульнай кватэры, адпачыў перад далёкай дарогай, напісала

Д. с.

Р. с.

М. с.

вернай сяброўцы, жыць без сяброўскай падтрымкі, плыць на маторнай

Т. с.

М. с.

лодцы, маляваць сін[яй] фарбай, размаўляць на роднай мове.

Заданне для разумнікаў і разумніц

Рыжы, рыжы...

м. р., Н. с.

Рыжы ранак надыходзіць,

н. р., Н. с.

Сонца рыжае ўстае

ж. р., Т. с.

І далонню рыжай водзіць

Па зрыжэлай скрозь траве.

Выйду з ценю на паляну —

Сонца хай не абміне.

З-пад рукі ўгару я гляну:

м. р., В. с.

— Лашчы рыжага — мяне!

Урок 54. Скланенне прыметнікаў множнага ліку. Канчаткі прыметнікаў у назоўным і вінавальным склонах

Правяраю сябе

1. Н. садо**в**ыя (кветкі), хатнія (жывёлы)

Р. садо**в**ых (кветак), хатніх (жывёл)

Д. садо**в**ым (кветкам), хатнім (жывёлам)

В. садо**в**ыя (кветкі), хатніх (жывёл)

Т. садо**в**ымі (кветкамі), хатнімі (жывёламі)

М. садо**в**ых (кветках), хатніх (жывёлах)

Н. с.

В. с.

Н. с.

2. Нават самыя малыя дзеці любяць цікавыя кнігі. Беларускія пісьменнікі

В. с.

В. с.

В. с.

пішуць для іх вясёлыя вершы, займальныя апавяданні, чароўныя казкі.

Н. с.

У кожнага з вас дома ёсць, напэўна, беларускія кнігі, якія вы прачыталі.

Н. с.

3. Ля хат высокія сумёты,

Пад снежнай коўдрай спяць палі.

Н. с.

Вятры бяздомныя ля плота

З віхурай песню завялі.

Н. с.

Замоўклі белыя прасторы,

Змарыў іх ціхі зімні сон,

В. с.

Малюе срэбныя ўзоры

Зіма на шыбінах акон.

Працую над памылкамі

1. Н. белыя (чайкі), марскія (хвалі)

Р. белых (чаек), марскіх (хваль)

Д. белым (чайкам), марскім (хвалям)

В. белых (чаек), марскія (хвалі)
Т. белымі (чайкамі), марскімі (хвалямі)
М. белых (чайках), марскіх (хвалях)

Н. с.

Н. с.

2. На ўскраінах лясоў распускаліся маладыя бярозкі. Жоўтыя каткі звісалі на
вербалозінах. Прынадныя пахі разлівала чаромха. Толькі паважныя дубы не
расчынялі свае тугія покаўкі.
3. Вучнёўскія сшыткі, вялікія вокны, свежыя газеты, вузкія вуліцы, шырокія
праспекты, ветлівыя дзеці, цёмныя хмары, салодкія вішні, пахучыя кветкі,
яркія колеры.

Заданне для разумнікаў і разумніц

Хто мы?

Сасновыя, шклянныя,
Дубовыя, стальныя —
Без нас не ўявіш дома,
І дачы, і кватэры:
Мы розныя, вядома,
Але ж усе мы дзверы.

Вялікія, маленькія, высокія, нізкія, шырокія, вузкія, моцныя, лёгкія, белыя,
цёмныя і г. д.

Урокі 55 – 56. Канчаткі прыметнікаў у родным і месным склонах

Правяраю сябе

1. **Н.** першыя (крокі), дзікія (гусі)
Р. першых (крокаў), дзікіх (гусей)
М. (аб) першых (кроках), дзікіх (гусях)
2. Жывуць у родных мясцінах, вярнуліся з далёкіх краін, бегаў па знаёмых
сцежках, сумаваў без верных сяброў, плывуць па блакітных рэках, сустрэў
дарагіх гасцей.
3. Дождж (урывак)
- На маленькіх тонкіх ножках
Па нябачаных дарожках
Да вясковых ціхіх стрэх
Знекуль буйны дождж прыбег...

Працюю над памылкамі

1. Н. цёпл[БЯ] (ночы), летн[ІЯ] (дажджы)
Р. цёпл[ЫХ] (начэй), летн[ІХ] (дажджоў)
М. цёпл[ЫХ] (начах), летн[ІХ] (дажджах)

В. с.

М. с.

2. Шукаў (каго?) новых сяброў, падарожнічаў (на чым?) па далёкіх краінах,
спусціўся (адкуль? з чаго?) з высокіх гор, убачыў (каго?) драпежных звяроў,
зрабіў (з чаго?) з тоўстых дошак, гойдаўся (на чым?) на высокіх арэлях.

Р. с.

В. с.

Р. с.

М. с.

3. Упарты снег (урывак)
Снег не белы, снег счарнелы,
Хоць аселы, але смелы:
— Мне па густу гэты кут

М. с.

У лясах саснов[ЫХ].
Праляжу спакойна тут

Р. с.

Да завеяў нов[ЫХ]!..

Заданне для разумнікаў і разумніц

В. с.

Па чорнай паляне нябачны пастух бел[ЫХ] баранчыкаў ганяе. (Неба, вецер, воблакі.)

М. с.

Ляцеў птах цераз дах, сеў на варотах у чырвон[ЫХ] ботах. (Бусел.)

Урок 57. Канчаткі прыметнікаў у давальным і творным склонах

Правяраю сябе

1. Н. буйн[ЫЯ] (кроплі), калюч[ЫЯ] (кусты), цяжк[ІЯ] (хмары)
Д. буйн[ЫМ] (кроплям), калюч[ЫМ] (кустам), цяжк[ІМ] (хмарам)
Т. буйн[ЫМІ] (кроплямі), калюч[ЫМІ] (кустамі), цяжк[ІМІ] (хмарамі)

Т. с.

Т. с.

Т. с.

2. Над шырок[ІМІ] палямі, над векавечн[ЫМІ] пушчамі, над зялён[ЫМІ] лугамі, над
блакітн[ЫМІ] стужкамі рэк і рачулак, над люстрамі празрыст[ЫХ] азёр лунаюць

Т. с.

Р. с.

у высокім небе белакрыл[ЫЯ] буслы. Таму нашу краіну называюць зямлёю пад
бел[ЫМІ] крыламі.

Т. с.

бел[ЫМІ] крыламі.

- Т. с. Т. с.
3. Сонца залівае **яснымі** промнямі ўсё наваколле. Веснавы луг прыбраўся **яркімі** краскамі. Д. с.
Т. с. **Бліскучымі** алмазамі ззяюць росы. Усё жывое радуецца **цёплым** дням.

Працую над памылкамі

1. **Н.** цікавыя (кнігі), дужыя (рукі), летнія (канікулы)
Д. цікавым (кнігам), дужым (рукам), летнім (канікулам)
Т. цікавымі (кнігамі), дужымі (рукамі), летнімі (канікуламі)

2. Загадкі
 Над лугамі, над палямі

Т. с.

Плачуць горк**імі** слязамі.
 Бульба, травы і жыты
 Часта слёз чакаюць тых.
 (Хмары.)

Цвітуць і на лузе, і ў полі

Н. с. Н. с.

Чырвон**ыя**, бел**ыя** шапкі.

Д. с.

І дораць турботлів**ым** пчолам
 Нектар і салодкі, і пахкі.
 (Канюшына.)

- Т. с. Т. с.
3. Любаваўся прыгож**ымі** кветкамі, раслі пад густ**ымі** елкамі, узрадаваўся
Д. с. прыем**ным** навінам, Т. с. упрыгожыў бел**ымі** карункамі, Т. с. узмахнуў шырокі**мі**
Д. с. крыламі, Т. с. падзякаваў добр**ым** людзям, ішоў таямніч**ымі** сцежкамі.

Заданне для разумнікаў і разумніц

Перад навальніцаю

Т. с. Т. с.

Неба пакрылася свінцов**ымі** хмарамі. Пракаціўся глух**імі** раскатамі гром.
Т. с. Т. с.

Зашумелі высок**імі** вершалінамі сосны. Узняліся шумн**ымі** стаямі вароны.

Урок 58. Займеннік як часціна мовы

Правяраю сябе

1. Я ведаю, што займеннікі — гэта словы, якія не *назваюць* асобу або прадмет, а толькі *ўказваюць* на іх. Займеннікі ўжываюцца для сувязі *сказаў* у тэксце. Займеннік у сказе часта бывае *дзеянікам*.
2. Паштовы голуб можа ляцець некалькі гадзін запар. Але заўсёды ён вяртаецца ў сваю галубятню.
Совы не могуць рухаць вачыма. Замест гэтага яны паварочваюць галаву.
Сарока вельмі любіць бліскучыя рэчы. Яна збірае і хавае ў схованках кавалачкі шкла, металічныя лыжкі, ключы.
3. 1. На арэну выбегла маленькая дзяўчынка. *Яна* ўзмахнула рукамі і ўскочыла на вялікі шар.
2. Усю зіму жылі вавёркі ў сасновым лесе. *Яны* грызлі смалістыя шышкі.
3. Дзед з унукам падышлі да ласяняці. *Яно* ляжала на баку.

Працую над памылкамі

1. Займеннік часта ў сказе бывае дзейнікам.
 Займеннік указвае на асобу або прадмет.
 Займеннік ужываецца для сувязі сказаў у тэксце.
2. Віця добра падрыхтаваўся да ўрока. На ўроку ён атрымаў добрую адзнаку.
Настаўнік быў вельмі задаволены. Ён паставіў адзнаку ў дзённік і пахваліў Віцю.
3. Дзядуля спазняўся на аўтобус. Ледзь ён зайшоў у салон, як дзверы зачыніліся. У аўтобусе былі дзеці. *Яны* спачатку не заўважылі дзядулю. Дзе б толькі прысесці? Тут адзін хлопчык убачыў старога. Ён ускочыў і прапанавалі старому сваё месца. Слаўны хлопчык. Ветлівы. Вось каб усе такія!

Заданне для разумнікаў і разумніц

1. **Яно** без вады плавае. (*Воблака.*)
2. **Яна** без слёз плача. (*Скрыпка.*)
3. **Ён** расце без караня. (*Камень.*)
4. **Яна** бяжыць без повада. (*Вада.*)
5. **Ён** малюе без рук і алоўка. (*Мароз.*)
6. **Яно** размаўляе на ўсіх мовах. (*Рэха.*)

Урок 59. Займеннікі 1, 2, 3-й асобы адзіночнага і множнага ліку

Правяраю сябе

1. Я ведаю, што займеннікі, якія ўказваюць на асобу або прадмет, называюцца *асабовымі*.

Асоба	Адзіночны лік	Множны лік
1-я	я	мы
2-я	ты	вы
3-я	ён, яна, яно	яны

2. Каб жа ведаў

2-я ас., адз. л.

— Ты смелы? — пытаецца Цішка ў Колі.

— Смелы, — адказвае Коля.

2-я ас., адз. л.

1-я ас., мн. л.

— То чаму ж ты зайца спалохаўся, калі мы ў лес хадзілі?

1-я ас., адз. л.

— Дык я ж не ведаў, што гэта заяц.

м. р.

3. Ён патрэбен нам усім
Дзеля працы, шчасця.
Мы заўсёды разам з ім
Будзем усміхацца. (Мір.)

ж. р.

А **яна** — бяда і зло,
Мора слёз і болю,
І яе — каб не было
Анідзе, ніколі! (Вайна.)

н. р.

Яно квітнее і вірыць,

н. р.

Яно працуе і спявае,
І больш каштоўным за яго,
Сябры, нічога не бывае. (Жыццё.)

Працую над памылкамі

1. Я, мы — займеннікі 1-й асобы.
Ты, вы — займеннікі 2-й асобы.
Ён, яна, яно, яны — займеннікі 3-й асобы.

2. Палахлівы тата
— Мой тата вельмі палахлівы.

2-я ас., адз. л.

— Чаму ты так думаеш?

1-я ас., мн. л.

3-я ас., адз. л.

— Калі мы ідзем па вуліцы, ён заўсёды трымаецца за маю руку. Баіцца, што заблудзіцца.

мн. л.

3. Кожную восень (яны) журавы ляцяць у вырай. І хоць доўгая і небяспечная
ж. р., адз. л. н. р., адз. л.
(яна) дарога, затое там цёпла і ёсць корм. Кожную вясну іх кліча роднае (яно)

м. р., адз. л.

балота. Родны (ён) край даражэйшы за ўсё.

Заданне для разумнікаў і разумніц

3-я ас., адз. л.

Грыша вучыцца ў чацвёртым класе. Аднаго разу ён прыйшоў са школы і сказаў:

1-я ас., адз. л.

— Мама, у школу я больш не пайду!

2-я ас., адз. л.

1-я ас., мн. л.

— А чым жа ты будзеш займацца, калі мы з татам на работу пойдзем?

— Буду гуляць на вуліцы з сябрамі.

3-я ас., мн. л.

— Дык яны ж урокі будуць рыхтаваць.

Урокі 60–62. Скланенне асабовых займеннікаў

Правяраю сябе

- Н. я, ты, ён, яно, яна, мы, вы, яны
Р. мяне, цябе, яго, яго, яе, нас, вас, іх
Д. мне, табе, яму, яму, ёй, нам, вам, ім
В. мяне, цябе, яго, яго, яе, нас, вас, іх
Т. мной, табой, ім, ім, ёй, намі, вамі, імі
М. (пры) мне, (пры) табе, (аб) ім, (аб) ім, (аб) ёй, (аб) нас, (пры) вас, (пры) іх
Д. с. Н. с. Д. с.
- Раскажу вам пра свайго сабаку Рэкса. Ён жыве ў нашай сям’і даўно. Яму ўжо
Н. с. В. с. Т. с.
пяць гадоў. Мы ўсе яго вельмі любім. Рэкс вельмі вясёлы. З ім ніколі не бывае
Р. с. В. с. Н. с. В. с.
сумна. У яго ёсць звычайка сустракаць мяне са школы. Я вельмі яго люблю.
3. Я вельмі люблю сваю бабулю. У яе заўсёды ласкавая ўсмешка. Я часта да яе
прыязджаю. З ёй я ніколі не сумую. Нават не хочацца ад яе ад’язджаць.

Працую над памылкамі

- Сябраваў з ёю, напісаў аб ім, шумеў над намі, расказаў аб табе, прыязджаў
Р. с. Д. с. В. с.
да мяне, дзякаваў ёй, думаў пра вас.
Т. с.
- Каб пазнаць чалавека, трэба з ім пуд солі з’есці.
Р. с.
Птушка малая, а карысць ад яе вялікая.
Н. с. Р. с.
Як мы да людзей, так і людзі да нас.

3. У мяне ёсць сябар. *Ён* паехаў далёка. Я даўно ўжо *яго* не бачыў. Шкадую, што
Р. с. *М. с.* *Д. с.*
яго няма побач са мной. Вельмі хвалююся аб *ім*. Я напішу *яму* ліст. Спадзяюся,
Т. с.
што хутка мы з *ім* сустрэнемся.

Заданне для разумнікаў і разумніц

Мне, табе, *яго*, яму, *ёй* — маюць форму давальнага склону.

Вас, нас, *яе*, *іх* — маюць форму множнага ліку.

У цябе, з табою, *да-яго*, з вамі — маюць форму 2-й асобы.

Урокі 63 – 64. Дзеяслоў. Змяненне дзеясловаў прошлага часу па родах

Правяраю сябе

1. Я ведаю, што дзеясловы прошлага часу ў форме адзіночнага ліку змяняюцца па *родах*. Дзеясловы прошлага часу маюць суфіксы *-ў*, *-л*.

2.

Дзеяслоў	Мужчынскі род	Жаночы род	Ніякі род
даглядаць	<i>даглядаў</i>	<i>даглядала</i>	<i>даглядала</i>
збіраць	<i>збіраў</i>	<i>збірала</i>	<i>збірала</i>
шанаваць	<i>шанаваў</i>	<i>шанавала</i>	<i>шанавала</i>
аддаць	<i>аддаў</i>	<i>аддала</i>	<i>аддало</i>

3. Чарапаха

м. р.

Запрасіў бабёр аднойчы

Чарапаху ў госці.

м. р.

Дзень прайшоў, палова ночы —

Не прыходзіць штосьці.

Толькі ранкам, на сняданне,

ж. р.

Госця завітала:

— На сяброўскае спатканне

ж. р.

Вельмі я спяшала.

Працую над памылкамі

1. Зелянее, гуляў, шукаюць, сядзела, прыйдзе, прагнаў, знойдуць, глядзела, спытаў, аддасць, плыве.
2. Прачытаць — *прачытаў*, вучыць — *вучыў*, сябраваць — *сябраваў*, паўтарыць — *паўтарыў*, чакаць — *чакаў*, сумаваць — *сумаваў*, збудаваць — *збудаваў*.

3. Жылі дзед і баба. І быў у іх кот. Дзед кошкі плёў, баба кудзелю прала, а кот
м. р. м. р. ж. р.
м. р. м. р. м. р. м. р. м. р.
 паляваў на мышэй. Вось пайшоў кот на паляванне і заблудзіўся. Шукаў, шукаў,
м. р. м. р.
 а дарогу дамоў не знайшоў. Сеў пад ялінай і плача.
ж. р. ж. р.
 Бяжыць лісіца. Убачыла ката — загледзелася: ніколі яшчэ такога звера ў сваім
ж. р.
 лесе не сустракала!

Заданне для разумнікаў і разумніц

- м. р. ж. р. м. р. м. р. м. р.
 Доктар лячыў. Настаўніца вучыла. Мастак маляваў. Пісьменнік пісаў. Лётчык
н. р.
 лятаў. Дзіця гуляла.

Урок 65. Неазначальная форма дзеяслова

Правяраю сябе

- Я ведаю, што дзеясловы ў неазначальнай форме адказваюць на пытанні *што рабіць? што зрабіць?* Яны заканчваюцца на **-ць, -ці, -чы**. У дзеясловаў у неазначальнай форме нельга вызначыць *час, лік*.
- Пра абавязкі
 Ёсць такое слова: «Трэба!»
 Людзі з ім раслі заўжды.
 Без яго — ну як без хлеба,
 Без паветра, без вады.
 Трэба сеяць і ахоўваць,
здабываць і будаваць,
шанаваць, расціць, выхоўваць,
 Пра сваю краіну дбаць.
- Любімыя заняткі
 У нашай сям’і ў кожнага ёсць свой любімы занятак. Тата любіць *майстраваць* з дрэва мэблю і іншыя хатнія прылады. Мама любіць *вязаць* пруткамі. Сястрычка Настачка любіць *маляваць* фарбамі. А я люблю *гуляць* з катом Мурзікам.

Працую над памылкамі

- што рабіць?*
 што зрабіць?
- Свяціць — свеціць, крычаць — крычыць, імчаць — імчыць, зіхаціць — зіхацець,
сядзяць — сядзець, ляціць — ляцець, носяць — насіць, хваліць — хвالیць.
- Як паводзіць сябе ў лесе
 Нельга *шумець* у лесе, каб не трывожыць лясных жыхароў. Нельга *распальваць* кастры, *ламаць* галінкі дрэў, кусты. Нельга *таптаць* траву, *збіраць* букеты кветак. Пасля прывалу трэба *прыбраць* за сабой смецце.

Заданне для разумнікаў і разумніц

Талент.

Урок 66. Правапіс дзеясловаў на -ся, -цца

Правяраю сябе

1. Падняў — *падняўся*, грэў — *грэўся*; вучыць — *вучыцца*, свеціць — *свеціцца*;
буд. ч. абалье — *абальецца*, вэрне — *вернецца*; абуваць — *абувацца*, выціраць —
н. ф. *выцірацца*.
2. Мухамор
На світанні, на зары,
У зялёным гушчары,
Дзе мох **сцалецца** (*цяп. ч., адз. л.*) рабы,
Паспрачаліся (*пр. ч., мн. л.*) грыбы.
На ўвесь лес — зялёны бор —
Расхваліўся (*пр. ч., адз. л.*) мухамор,
Што пад шапкай — маку цвет —
Ён дзяцюк на цэлы свет.
3. Бабуля стараецца часцей *хваліць* унука. Лёнька любіць *хваліцца* перад бабуляю сваімі адзнакамі. Хлопчык змог *парадаваць* бабулю падарункам. Бабуля не магла не *парадавацца* такому віншаванню.

Працую над памылкамі

- пр. ч.* *цяп. ч.* *буд. ч.*
1. Мыўся, мыецца, будзе мыцца;
пр. ч. *цяп. ч.* *буд. ч.*
купаўся, купаецца, будзе купацца;
пр. ч. *цяп. ч.* *буд. ч.*
кусаўся, кусаецца, будзе кусацца.
2. Першы гром (урывак)
Голасам моцы, ціха і важна
пр. ч., адз. л.
Гром пракаціўся ўгары.
пр. ч., адз. л.
Луг адазваўся гromу працяжна,
пр. ч., адз. л.
Лес адгукнуўся стары.
пр. ч., адз. л.
Гай страсянуўся, дрыгнула поле,
Долы той гук паняслі.

цяп. ч., адз. л.

У гэтым раскаце чуецца воля,

цяп. ч., адз. л.

Чуецца радасць зямлі.

3. 1. Па дарозе ў школу Міколка не спадзяваўся сустрэць сябра Рому. Хлопчыкі дамовіліся назаўтра зноў сустрэцца.
2. Мама паслала Таню забаўляць маленькую сястрычку. Але сястрычка не хацела забаўляцца.

Заданне для разумнікаў і разумніц

цяп. ч., мн. л.

цяп. ч., адз. л.

цяп. ч., мн. л.

Прабіраемся праз гушчар. Па зямлі сцелецца мох. Колюцца яловыя іголки.

цяп. ч., адз. л.

Сыплецца за каўнер сухая хвоя.

Урокі 67–68. Змяненне дзеясловаў цяперашняга і будучага часу па асобах і ліках (спражэнне)

Правяраю сябе

1. Я ведаю, што дзеясловы цяперашняга і будучага часу змяняюцца па *асобах і ліках* (спрагаюцца). Асобу і лік дзеяслова можна вызначыць па *канчатку і па займенніку*, з якім спалучаецца дзеяслоў.
2. я (*што раблю?*) *умею, пішу*
ты (*што робиш?*) *умееш, пішаеш*
ён (*што робіць?*) *умеє, пішае*
мы (*што робім?*) *умеєм, пішам*
вы (*што робіце?*) *умеєце, пішаце*
яны (*што робяць?*) *умеюць, пішуць*
3. Дарагое
Іду (*цяп. ч., 1-я ас., адз. л.*) сінім борам —
Пахне чаборам.
Птушкі спяваюць (*цяп. ч., 3-я ас., мн. л.*),
Лета ўслаўляюць (*цяп. ч., 3-я ас., мн. л.*).
На ўзлесак прыкročу (*буд. ч., 1-я ас., адз. л.*) —
Жыта шапоча (*цяп. ч., 3-я ас., адз. л.*).
Сцежкай да вёскі
Пасталі валожкі.

Працую над памылкамі

1. Спражэнне — гэта змяненне дзеясловаў па *асобах і ліках*.
2. я (*што зраблю?*) *схаваю, знайду*
ты (*што зробиш?*) *схаваеш, знойдзеш*
ён (*што зробіць?*) *схавае, знойдзе*
мы (*што зробім?*) *схаваем, знойдзем*

вы (што зробіце?) схаваеце, знойдзеце
яны (што зробіць?) схаваюць, знойдуць

3. То празрысты і вясёлы,
То працяглы і густы.
Луг яго чакае (цяп. ч., 3-я ас., адз. л.), поле,
А яшчэ — чакаеш (цяп. ч., 2-я ас., адз. л.) ты.
Пройдзе (буд. ч., 3-я ас., адз. л.) ён, і каля хаты
Ручаінкі зазвіняць (буд. ч., 3-я ас., мн. л.),
Выйдзеш (буд. ч., 2-я ас., адз. л.), ім бясконца рады,
Ты караблікі пускаць. (Дождж.)

Заданне для разумнікаў і разумніц

Гультая зямля не любіць (цяп. ч., 3-я ас., адз. л.).
Працаваць не любіш — чалавекам не будзеш (буд. ч., 2-я ас., адз. л.).
Хто працуе, той і мае (цяп. ч., 3-я ас., адз. л.).

Урок 69. Першае і другое спражэнне дзеясловаў. Канчаткі дзеясловаў 1-й асобы адзіночнага ліку

Правяраю сябе

1.	Асоба	Адзіночны лік	Множны лік
	1-я	я нясу <u>у</u> , крычу <u>у</u>	мы нясе <u>м</u> , крычы <u>м</u>
	2-я	ты нясе <u>еш</u> , крычы <u>ыш</u>	вы несе <u>яце</u> , крычы <u>яце</u>
	3-я	ён нясе <u>е</u> , крычы <u>яць</u>	яны нясу <u>ць</u> , крыча <u>ць</u>

2. Загадка
Хоць топчуць (3-я ас., мн. л.) яе,
і рэжуць (3-я ас., мн. л.), і б'юць (3-я ас., мн. л.) —
Яна не злуе (3-я ас., адз. л.) анічуць,
А толькі багаццем
Усім шчодра плаціць (3-я ас., адз. л.).
(Зямля.)

3. Загадка
То я яго збіраю,
То кідаю ў зямлю,
З ім сыты сам бываю
І шчэ людзей кармлю. (Збожжа.)

Працую над памылкамі

1.	Асоба	Адзіночны лік	Множны лік
	1-я	я любл <u>ю</u> , жыву <u>у</u>	мы люб <u>ім</u> , жыв <u>ём</u>
	2-я	ты люб <u>іш</u> , жыв <u>еш</u>	вы люб <u>іце</u> , жыв <u>яце</u>
	3-я	ён люб <u>іць</u> , жыв <u>е</u>	яны люб <u>яць</u> , жыв <u>уць</u>

- Крылляў не маю (1-я ас., адз. л.),
А хутка лятаю (1-я ас., адз. л.),
Сам мяне выпусціш (2-я ас., адз. л.),
Ды потым не зловіш (2-я ас., адз. л.).
(Слова.)
- Ног не маю, а іду, рук не маю, а б'ю. (Гадзіннік.)
Я заўсёды ўсіх вучу, а сама заўжды маўчу. (Кніга.)

Заданне для разумнікаў і разумніц

- Я не (лянуюся) б'ю бібікі.
- Я не (вяду непатрэбныя гаворкі) тачу лясы.
- Я не (гляджу без сэнсу па баках) лічу варон.
- Я не (даю дарэмныя абяцанні) кідаю словы на вецер.

Урок 70. Канчаткі дзеясловаў 3-й асобы множнага ліку I і II спражэння

Правяраю сябе

- Я ведаю, што вызначыць спражэнне дзеяслова можна па форме 3-й асобы множнага ліку. Дзеяслоў I спражэння мае канчатак **-уць** або **-юць**. Дзеяслоў II спражэння мае канчатак **-аць** або **-яць**.

II спр.

II спр.

I спр.

- Дождж ідзе не там, дзе *просяць*, а дзе *косяць*, не там, дзе *ждуць*, а там,
I спр.
дзе *жнуць*.

- Чацвёрта бяг^{уць}, (у форме 3-й асобы множнага ліку канчатак такі, як у дзеясловаў I спражэння)

I спр.

Двое стрыг^{уць},

II спр.

Двое глядз^{яць} —

II спр.

На варце ста^{яць},

Семсот паганяе.

Хто адгадае? (Конь.)

Працую над памылкамі

- Спражэнне дзеяслова можна вызначыць па форме 3-й асобы множнага ліку. Дзеяслоў I спражэння мае канчатак **-уць** або **-юць**. Дзеяслоў II спражэння мае канчатак **-аць** або **-яць**.

II спр.

I спр.

I спр.

II спр.

I спр.

I спр.

II спр.

- Гавор^{аць}, слуха^{юць}, чу^{юць}, ходз^{яць}, ід^{уць}, збіра^{юць}, знаходз^{яць},

II спр.

I спр.

II спр.

прынос^{яць}, паўтара^{юць}, звін^{яць}.

- I спр. I спр.*
3. Яго б'юць і адбіваюць,
II спр. I спр.
Яго ловяць, забіваюць.
А ён лётае ды скача,
Не злуецца і не плача.
(Мяч.)

Заданне для разумнікаў і разумніц

- I спр.*
Б'юць кулакамі,
II спр.
Далонямі гладзяць,
I спр.
Кладуць на лапату
II спр.
І ў пекла садзяць,
А вымуць — нажамі
I спр.
Крамсаюць без жалю,
II спр.
За тое і крыўдзяць,
II спр.
За тое і лупяць,
I спр.
Што ўсе яго хочуць
II спр.
І ўсе яго любяць.
(Хлеб.)

Урокі 71 – 72. Канчаткі дзеясловаў 1-й асобы множнага ліку I і II спражэння

Правяраю сябе

1. Вызначаю асобу і лік дзеяслова.
 2. Утвараю форму 3-й асобы множнага ліку дзеясловаў.
 3. Па канчатку 3-й асобы множнага ліку вызначаю *спражэнне* дзеяслова.
 4. Выбіраю патрэбны *канчаток* дзеяслова.
- I спр. I спр. II спр. II спр. II спр. I спр. I спр. I спр.*
2. Заспяваем, затрымаем, убачым, ударым, трапім, ляжам, прыйдзем, скажам,
II спр.
пабяжым.

I спр.

3. Летам мы *плану*^{ем} адправіцца ў падарожжа па Беларусі. Спачатку мы *складз*^{ем} маршрут, *выбер*^{ам} месца прыпынку. Потым *куп*^{ім} білеты на цягнік або аўтобус. Затым *падрыхту*^{ем} спіс неабходных рэчаў.

I спр.

I спр.

II спр.

I спр.

Працую над памылкамі

1. Дзеяслоў *жадаем* мае форму 1-й асобы множнага ліку.
 2. Утвараю форму 3-й асобы множнага ліку: (*яны*) *жадаюць*. Канчатак *-юць*.
 3. Такі канчатак указвае на I спражэнне.
 4. У дзеясловаў I спражэння ў форме 1-й асобы множнага ліку пішацца канчатак *-ем*.
- I спр. I спр. II спр. I спр. II спр. I спр. II спр. I спр. I спр. II спр.
2. *Знаем*, *пішам*, *носім*, *можам*, *просім*, *хочам*, *гладзім*, *ведаем*, *будуем*, *круцім*.
 3. На ўроку музыкі мы *спяваем*, *слухаем* музычныя творы. На ўроку фізічнай культуры мы *бегаем*, *робім* зарадку, *гуляем* у спартыўныя гульні.

Заданне для разумнікаў і разумніц

- I спр. II спр. II спр. I спр. I спр. II спр. I спр.
- Слухаем — *гаворым*, прамаўчым — *скажам*, забудзем — *успомнім*, знойдзем — *згубім*, шэпчам — *крычым*, зачынім — *адкрыем*.
- II спр. I спр. II спр. II спр. I спр.

Урокі 73–74. Канчаткі дзеясловаў 2-й асобы адзіночнага ліку I і II спражэння

Правяраю сябе

1.

I спражэнне	II спражэнне
<i>ведаеш</i>	<i>верыш</i>
<i>вязеш</i>	<i>кročыш</i>
<i>прынясеш</i>	<i>купіш</i>
<i>падзякуеш</i>	
<i>кінеш</i>	

2. На сцяжынцы клубок —
II спр.
Не адкоціш убок,
I спр.
А паколеш толькі
Рукі аб іголку. (*Вожык*.)

3. З песні слоў не *выкінеш*.
Праўду не *закапаеш*.
Салаўя песнямі не *накорміш*.

Працую над памылкамі

1. Дзеясловы I спражэння ў форме 2-й асобы адзіночнага ліку маюць канчатак **-еш** пасля галосных і пасля мяккіх зычных; канчаткі **-эш**, **-аш** — пасля цвёрдых і зацвярдзелых зычных. Дзеясловы II спражэння ў форме 2-й асобы адзіночнага ліку маюць канчатак **-іш** пасля мяккіх зычных; канчатак **-ыш** — пасля цвёрдых і зацвярдзелых зычных.

I спр.

2. Калі рана ўстанеш —
Разам з сонцам зыркім,
Што ўсплыве над зыбкім
Вогнішчам зары, —

II спр.

Колькі ты пабачыш
З'яў жыцця дзівосных,
Колькі цудаў розных

II спр.

Згледзіш на двары!

3. Менш пагаворыш — больш зробіш.
Дзіравай кішэні не напоўніш.
Слязамі бядзе не паможаш.
Згубленай часінкі не знойдзеш.

Заданне для разумнікаў і разумніц

I спр.

I спр.

Пасееш учынак — пажнеш прывычку.

I спр.

Раскажаш пра вераб'я, а перакажуць пра жураўля.

II спр.

Упрасіўся на парог, а з печы не згоніш.

Урокі 75 – 76. Канчаткі дзеясловаў 2-й асобы множнага ліку I і II спражэння

Правяраю сябе

1. Чысціце, мыце, збіраеце, носіце, водзіце, бераце, ведзяце, ходзіце, крычыце, працуеце.
I спр.
2. Колькі цікавых заняткаў ёсць у кожнай пары года! Летам вы плаваеце ў рацэ,
I спр. *I спр.* *II спр.* *I спр.*
загараеце, збіраеце ў лесе ягады. Увосень ходзіце ў грыбы, рвяце яблыкі

II спр.
II спр.
I спр.
I спр.
 ў садах, сáдзіце дрэвы. Зімою лепіце снегавіка, гуляеце ў снежкі, заліваеце
I спр.
I спр.
I спр.
 каток, пракладваеце лыжню. Вясною пускаеце караблікі ў ручаях, слухаеце
 спевы птушак.

3. Прагнаць — прагоніце, верыць — верыце, пачуць — пачуеце, помніць — помніце, ведаць — ведаеце, браць — бераце, знайсці — знойдзеце, адкрыць — адкрыеце.

Працую над памылкамі

- Дзеясловы I спражэння ў форме 2-й асобы множнага ліку маюць канчаткі **-еце, -яце** пасля галосных і пасля мяккіх зычных; канчатак **-аце** — пасля цвёрдых і зацвярдзелых зычных. Дзеясловы II спражэння ў форме 2-й асобы множнага ліку маюць канчатак **-іце** пасля мяккіх зычных; канчатак **-ыце** — пасля цвёрдых і зацвярдзелых зычных.
- Плаваюць (I спр.) — плаваеце, збудуюць (I спр.) — збудуеце, садзяць (II спр.) — сáдзіце, капáюць (I спр.) — капáеце, зрoбляць (II спр.) — зрoбіце, сеюць (I спр.) — сееце, схопяць (II спр.) — схопіце.
- Крочыце веснавой раніцай па лясной сцежцы. Назіраеце за абуджэннем прыроды. Бачыце, як распускаюцца пупышкі на галінках дрэў. Чуеце звон пчолак. Слухаеце спевы салаўя. Адчуваеце радасць жыцця.

Заданне для разумнікаў і разумніц

Што вы робіце, каб зберагчы прыроду? Вы сартыруеце смецце? Вы эканоміце ваду? Вы збіраеце макулатуру? Вы выключаеце святло, калі выходзіце з пакоя? Вы сáдзіце дрэвы?

Урокі 77–78. Канчаткі дзеясловаў 3-й асобы адзіночнага ліку I і II спражэння

Правяраю сябе

- Загадка
Невідзімец на пліце
I спр.
 Сіняй кветкаю цвіце[е].
II спр.
II спр.
 Корміць нас і поіць нас,
II спр.
 Ды не любіць жартаў газ.
- Загадка
I спр.
 Рана з поўдня прылята[е],
I спр.
 Першы ён вясну віта[е].

І штодзень, нібы дзівак,

II спр.

Носіць толькі чорны фрак. (*Грак.*)

3. Хто што робіць

Даглядае пчол пчаляр,
Стол *майструе* сталяр,
Шыбы ў вокны *ставіць* шкляр,
Беліць сцены маляр,
Чысціць комін камінар,
Сыры *в́арыць* сыравар.
Ну а цукар — цукравар.

Працую над памылкамі

1. Дзеясловы I спражэння ў форме 3-й асобы адзіночнага ліку маюць канчатак **-е** пасля галосных і пасля мяккіх зычных; канчаткі **-а, -э** — пасля цвёрдых і зацвярдзелых зычных. Дзеясловы II спражэння ў форме 3-й асобы адзіночнага ліку маюць канчатак **-іць** пасля мяккіх зычных; канчатак **-ыць** пасля цвёрдых і зацвярдзелых зычных.

2. Не птушка — ляціць,

Не гром, а грыміць,
Нішто яму горы,
І рэкі, і моры,
Захочаш — падыме
На сёмае неба
І ўраз перакіне
Куды табе трэба. (*Самалёт.*)

3. Адзін — і сее,

І будзе,
Гатуе, возіць,
Рамантуе,
Працуе рупна, без прынукі
І мае залатыя рукі.
Другі — няўмелы і няўдалы,
І абыякавы, і вялы.
Яго не радуе работа,
Бо ім валодае лянота.
(*Працаўнік і лайдак (гультай).*)

Заданне для разумнікаў і разумніц

Драч *скрыціць*. Бусел *клякоча*. Варона *каркае*. Голуб *буркуе*. Гусь *гагоча*. Качка *кракае*. Кнігаўка *кігікае*. Курыца *сакоча*. Салавей *шчоўкае*. Сініца *цінькае*.

Змест

Урокі 1—4. Паўтарэнне. Часціны мовы	1
Урокі 5—7. Тэкст-аповяданне.....	2
Урок 8. Тэкст-апісанне	3
Урокі 9—11. Тэкст-разважанне	3
Урокі 12—15. Аднародныя члены сказа	4
Урокі 16—21. Знакі прыпынку ў сказах з аднароднымі членамі	4
Урокі 22—23. Склад слова. Аснова слова.....	5
Урокі 24—25. Назоўнік. Змяненне назоўнікаў па склонах.....	6
Урок 26. Тры скланенні назоўнікаў	7
Урок 27. Назоўнікі 1-га скланення, іх канчаткі.....	9
Урок 28. Назоўны, родны і вінавальны склоны	10
Урок 29. Давальны і месны склоны	11
Урок 30. Творны склон	12
Урокі 31—32. Назоўнікі 2-га скланення, іх канчаткі	13
Урокі 33—34. Родны склон	14
Урок 35. Давальны склон	15
Урок 36. Творны склон	16
Урок 37. Месны склон	17
Урокі 38—40. Скланенне назоўнікаў трэцяга скланення. Родны, давальны і месны склоны	18
Урок 41. Творны склон	19
Урокі 42—43. Скланенне назоўнікаў у множным ліку. Родны склон	20
Урок 44. Давальны і творны склоны.....	21
Урок 45. Месны склон.....	22
Урок 46. Змяненне прыметнікаў па родах, ліках і склонах	23
Урок 47. Скланенне прыметнікаў мужчынскага і ніякага роду. Канчаткі прыметнікаў у назоўным і вінавальным склонах.....	24
Урок 48. Канчаткі прыметнікаў у родным склоне.....	26
Урок 49. Канчаткі прыметнікаў у давальным склоне	26
Урок 50. Канчаткі прыметнікаў у творным і месным склонах.....	27
Урокі 51—53. Скланенне прыметнікаў жаночага роду	28
Урок 54. Скланенне прыметнікаў множнага ліку. Канчаткі прыметнікаў у назоўным і вінавальным склонах	30
Урокі 55—56. Канчаткі прыметнікаў у родным і месным склонах	31
Урок 57. Канчаткі прыметнікаў у давальным і творным склонах.....	32
Урок 58. Займеннік як часціна мовы	34
Урок 59. Займеннікі 1, 2, 3-й асобы адзіночнага і множнага ліку.....	34
Урокі 60—62. Скланенне асабовых займеннікаў.....	36
Урокі 63—64. Дзеяслоў. Змяненне дзеясловаў прошлага часу па родах	37
Урок 65. Неазначальная форма дзеяслова	38
Урок 66. Правапіс дзеясловаў на -ся, -цца	39
Урокі 67—68. Змяненне дзеясловаў цяперашняга і будучага часу па асобах і ліках (спражэнне)	40

Урок 69. Першае і другое спражэнне дзеясловаў. Канчаткі дзеясловаў 1-й асобы адзіночнага ліку	41
Урок 70. Канчаткі дзеясловаў 3-й асобы множнага ліку I і II спражэння	42
Урокі 71—72. Канчаткі дзеясловаў 1-й асобы множнага ліку I і II спражэння	43
Урокі 73—74. Канчаткі дзеясловаў 2-й асобы адзіночнага ліку I і II спражэння	44
Урокі 75—76. Канчаткі дзеясловаў 2-й асобы множнага ліку I і II спражэння	45
Урокі 77—78. Канчаткі дзеясловаў 3-й асобы адзіночнага ліку I і II спражэння	46